

RONDDOLEN

Globaliserende natuur

De bermen van veel snelwegen zien geel van het bloeiende bezemkruiskruid. Dat is een plant die van origine thuis heeft in Zuid-Afrika. Gedurende de laatste twee decennia heeft de plant stormenderhand Nederland veroverd. Dat is op zich niets nieuws. Rond 1950 gebeurde hetzelfde met de uit Azië afkomstige schijffamilie en ook verder terug in de tijd zijn wel voorbeelden aan te wijzen van exoten die al of niet per ongeluk geïntroduceerd werden. Zo verwilderde eind 19e eeuw de knobbelzwaan vanuit vogelparken en al in de middeleeuwen verwilderde de fazant, die als jachtvogel werd uitgezet.

Wat wel nieuw is, is het hoge tempo waarin planten en dieren die hier niet thuishoren, zich vestigen. Wat vogels betreft zijn bijvoorbeeld de halsbandparkiet, de Canadese gans, de brandgans, de nijlgans, de mandarijneend en de Chileense flamingo te noemen en het rijtje planten dat de laatste 25 jaar gevestigd is, loopt in de vele tientallen. Een belangrijke reden daarvoor is de toegenomen mobiliteit. Zaden van planten kunnen gemakkelijk meereizen als verstekeling in de bagage van een toerist en vogels worden aangevoerd vanuit de meest exotische oorden om als siervogel te worden gehouden. Ze tellen zich in gevangenschap voort en het is haast onvermijdelijk dat er af en toe exemplaren ontsnappen en zich in het wild handhaven. Niet zelden worden ze geholpen door het veranderende klimaat.

Al die nieuwelingen moeten een plekje in de Nederlandse natuur vinden. Dat gaat soms niet zonder slag of stoot. Zo kunnen verwilderde ganzen zich ontpoppen tot concurrenten van inheemse vogels zoals bergeenden en weidevogels. Verwilderde parkieten vormen een concurrent voor andere holbroeders die in het stedelijk milieu voorkomen. En uitheemse planten zoals waterteunisbloem verdringen in veel gevallen inheemse soorten van hun plekje. Vaak vormen dergelijke concurrentieverhoudingen een lokaal probleem, maar er zijn ook voorbeelden van uitheemse soorten die een heuse bedreiging vormen voor inheemse planten of dieren. Zo houdt de in vennen levende Amerikaanse hondsvijs zo zeer huis onder de larven van zeldzame amfibieën dat ze over grote gebieden dreigen te verdwijnen. Het Aziatische lieveheersbeestje, dat ingevoerd is om bladluizenplagen te beteugelen, breidt zich uit ten koste van inheemse verwanten. Door dit soort introducties kan het natuurlijk evenwicht danig verstoord worden en het is van tevoren in het geheel niet in te schatten wat de gevolgen van een introductie kunnen zijn. Daarom is het zaak om uiterst terughoudend te zijn als het gaat om de introductie van nieuwe planten of dieren. Maar los daarvan gaat ook in de natuur de globalisering door en duiken er jaarlijks nieuwe exoten op in onze flora en fauna.

Hiet de Zwerf

OVER LEVEN

BOOMKIKKER – De zeldzame boomkikker krijgt in Limburg zeven nieuwe voortplantingspelen tot zijn beschikking. De pelen komen in het IJzerbosch, een gebied van Natuurmonumenten. De aanleg van de pelen kost 23.000 euro. Dat hebben de stichting Instandhouding Kleine Landschapselementen in Limburg (IKL) en de Vereniging Natuurmonumenten bekendgemaakt. De boomkikker is een kleine heldergroene kikker die goed kan klimmen en 's zomers zonnend kan worden aangetroffen in bomen en struiken. Het dier behoort tot de bedreigde amfibieën in Europa. Onder meer met Europese steun wordt daarom nu geïnvesteerd in de verbetering van de leefomgeving van de boomkikker. **ZWAARDVISSEN** – Zwaardvissen in de Middellandse Zee bevatten restanten van chemicaliën uit tv-toestellen en computers. Het Wereld Natuur Fonds (WNF) heeft voor het eerst hardnekkige broomstoffen –die brand moeten vertragen– vastgesteld in zwaardvissen van de Italiaanse kust. De lange vis met zijn puntige neus eet veel andere vissen. Hij is daarom een goede indicator voor chemische vervuiling van de Middellandse Zee, aldus de natuurorganisatie. Mensen eten de vissoort als delicatessen. „De EU-politici moeten een veel voorzichtiger beleid voeren voor chemicaliën, vooral voor de stoffen die ons hormoonstelsel beïnvloeden”, aldus Eva Alessi van het WNF. De Europese Unie werkt aan een wet om onveilige chemische stoffen te vervangen. Het WNF vindt de beoogde regels niet streng genoeg. **VLEERMUIZEN** – Uit tellingen van de Zoogdierenwerkgroep Zeeland blijkt dat in Slotbos Haamsteede jaarlijks bijna 500 vleermuizen overwinteren, waaronder de niet veel voorkomende franjestaart en de baardvleermuis. Met subsidie van de provincie Zeeland zijn in de afgelopen maanden daarom diverse forten aangepast voor deze zoogdieren. Omdat vleermuizen tijdens het overwinteren gevoelig zijn voor uitdrogen, is een hoge luchtvochtigheid van levensbelang. Door het beter afdichten van de bunkers wordt tocht voorkomen en stijgt de luchtvochtigheid. Ook het aanbrengen van een laagje water zorgt voor verbetering. Om die reden heeft de brandweer van Schouwen-Duiveland in zes bunkers water gespoten.

VER DER KIJKEN september: 28: 17.00 uur, wildspoorocht in het Speulder- en Spriederbos. Start: VVV Garderen, Oud Milligenseweg 5. Aanmelden: 0577-461566 of 0341-351777. Tip: stevige schoenen, donkere kleding, eventueel regenkleed en kijker, geen parfum.

30: basiscurcus zoogdieren inventariseren in Flevoland van de Zoogdierversameling VZZ in samenwerking met de Vereniging Onderzoek Flora en Fauna (VOFF). Plaats: Biddinghuizen (Harderbroek). Kosten: 50 euro (inclusief koffie/thee, maaltijden en een reader). Aanmelden: www.telmeel.nl. Meer informatie: 026-3705318 en zoogdier@vzz.nl. 30: 8.00 uur, vogelcursus per fiets in het Binnenveld en de Blaauwe Kamer. Start: carpoolplaats oprit A12 bij viaduct de Poortwachter bij Ede (Dr. Willem Dreeslaan aan de Wageningsse kant). Meer informatie: 0318-633606. oktober: 5: 19.30 uur, dialoog over vogeltrek in diverse delen van Europa door Ed Opperman in het Streeknatuurcentrum Alblasterwaard van de Natuur- en Vogelwacht De Alblasterwaard (NVA). Excursie tot stilte. Want in het aanpalende populierenbos grazen verschillende reën. In een smal beekje kabbelt kristalhelder water over een stevige zandbodem: de ideale biotope voor de 38 libellensoorten die hier huizen, waaronder enkele zeer zeldzame. Wonderlijk genoeg komen ze bijna stuk voor stuk langs, als willen ze de verhalen van boswachter Wout Antonis en beheerder Lara Klaassen onderstrepen.

Het vloeiweidesysteem van het grensoverschrijdend natuurgebied Hageven-Plateaux –ten zuiden van Valkenswaard– is uniek voor Nederland en heel bijzonder voor Europa. Nederlanders spreken liever over Plateaux-Hageven, maar de volgorde is onbelangrijk. Feit is dat de samenwerking tussen Natuurmonumenten en zijn Vlaamse evenknie Natuurpunt prima ver-

Veldmuis. Foto Dennis Wansink

Verwarring met zwervend huisdier brengt voortbestaan in gevaar

Wilde kat sluipt Nederland binnen

Het bewijs is er: de Europese wilde kat is op eigen kracht naar Nederland gekomen. Natuurbeschermers houden echter hun hart vast. Het gevaar dat het zeldzame dier voor een verwilderde huiskat wordt aangezien en om zeep wordt geholpen, is levensgroot.

Tot in de Romeinse tijd kwamen er wilde katten in Nederland voor. Kort daarna verdwenen ze, waarschijnlijk als gevolg van ontbossing, klimaatverandering en vervolging. Hoe snel dit proces verliep is onduidelijk, omdat in die tijd ook de huiskat zijn intrede deed en verwarring tussen beide soorten erg gemakkelijk is. Bovendien is er vaak sprake van bas-tardering met tamme en verwilderde dieren. Juist die mengvormen maakt het determineren van de echte wilde kat in de vrije natuur heel moeilijk.

Opvallend is dat wilde katten nauwelijks in de wetenschappelijke literatuur aan bod komen, terwijl het verdwijnen van andere opvallende roofdieren zoals de wolf en de lynx wel relatief goed gedocumenteerd is. Pas in de jaren '50 en '60 van de vorige eeuw werden weer vondsten van katten gemaakt. Mogelijk zijn dat wilde katten, maar zekerheid hierover is er niet, omdat ook het aantal verwilderde katten in Nederland in de tienduizenden loopt. De teller van het aantal geregistreerde afgeschoten exemplaren stond volgens de Koninklijke Nederlandse Jagers Vereniging in 2003 op ongeveer 5000. „Dit is een ondergrens, omdat lang niet alle afgeschot wordt geteld”, zegt een woordvoerder. „Bovendien wemelt het in steden van huiskatten die 's nachts op strooptocht gaan, soms kilometers van huis.”

Haarmonsters

Als Mari de Bijl in het voorjaar van 2004 bij zijn woning in Heeze twee keer een dode kip in de ren vindt, verdenkt hij direct een vos of een Amerikaanse neerts. De boswachter van het Brabantse Landschap plaatst een gaasval en tot zijn verbazing ziet hij de volgende dag een schuwe kat in de klem. Dit is geen gewone poes, flist het door hem heen en hij besluit Annemarie van Diepenbeek te bellen. „Hij had de Zoogdierengids van West-Europa geraadpleegd, waar ik medeauteur van ben, en wilde zijn vermoedens van een wilde kat verifiëren”, vertelt ze. „Veel waarnemingen blijken achteraf niet te kloppen, maar zijn verhaal prikkelde me toch te gaan kijken.”

Het is inderdaad een wilde kat,

De eerste vangst van een levende wilde kat in Nederland past in een reeks van recente meldingen die het aanmerkelijk maakt dat deze soort naar de landsgrens oprukt of Nederland zelfs al is binnengeslopen.

Foto ANP

in een auto. Een Nederlands echtpaar, dat anoniem wil blijven, vond tijdens een boswandeling in de bossen van Noord-Brabant rond. „Dezelfde avond lieten we hem weer los op de Hugterheide. Mogelijk struikt hij nu nog in de bossen van Noord-Brabant rond.”

Hoewel de veldbiologe aan de hand van uiterlijke kenmerken (zekerde een Felis silvestris is, wil ze honderd procent zekerheid. „Alleen DNA-onderzoek kan uitsluitend geven. Dat kon goedkoop gebeuren bij een instituut in Italië. De zuinigheid had wel tot gevolg dat de test lang op zijn beurt moest wachten. De resultaten waren pas na veertien maanden bekend.”

Kort na de uitslag komt ook de herkomst van het dier openbaar. „Tijdens een natuurexcursie vertelde een deelnemer mij dat de kat niet op eigen benen in Nederland was gekomen, maar als passagier

men hem mee. Het dier vertoont de eigenaardig gedrag. Hij was zeer dominant tegenover de andere kat in het huishouden en buitensporig schuw tegenover bezoekers. Ook gingen zijn uitstapjes steeds langer duren, totdat hij na ongeveer een halfjaar van huis wegliep. De 'eigenaars' herkennen hem van een foto in de krant.”

Nieuwe territoria

Hoewel de kater bij Heeze uit Frankrijk afkomstig is, past volgens Van Diepenbeek de eerste

vangst van een levende wilde kat in Nederland in een reeks recente meldingen die het aanmerkelijk maakt dat deze soort naar de landsgrens oprukt of Nederland zelfs al is binnengeslopen. Zo vindt Cor Goutbeek op 13 juni 1999 in de Ooijpolder, ongeveer 3 kilometer van het centrum van Nijmegen, een dode kater. Door metingen van de schedel wordt op het Zoologisch Museum in Amsterdam vastgesteld dat het om een wilde kat gaat. „Boswachter Harry Woesthuis van Staatsbosbeheer wist al zeker twee tot drie

Verschillen met de huiskat

Over het algemeen zijn de verschillen tussen een huiskat en een wilde kat qua gewicht en lengte gering. Daarom is vooral vergelijking van een combinatie van uiterlijke kenmerken van belang. De uiterst schuwe wilde kat heeft een dikke, volle staart die drie tot vijf gesloten rin-

gen telt en een stompe, zwarte eindpunt heeft. Verder heeft hij vaak een lichte keelvlek. De flinke, brede kop is voorzien van opvallend lange, witte snorharen. De neusspiegel is licht en vleeskleurig. De nagels zijn eveneens lichtgekleurd. Zijn grijze wacht is zachter getijgerd en heeft een geelbruine

gloed. Tussen de schouders en de heupen loopt een onregelmatige aalstreep. Ook de schedel en het volume van de hersenholte zijn bij de wilde kat groter. De lengte van het spijsverteringskanaal is echter aanzienlijk korter, want de Felis silvestris is een echte vleeseter.

jaar dat het dier in het gebied leefde, maar hij had hem niet als wilde kat herkend”, meldt de vinder op de website, waar ook foto's zijn gevonden bewijzen (www.vloedijs.nl/wildekat.html). Bij Vaals wordt in 2002 eveneens een dode wilde kat aangetroffen, een vrouwtje.

Van Diepenbeek: „Deze twee dieren kwamen hoogstwaarschijnlijk wel op eigen benen naar Nederland. Niet alleen in de Belgische Hoge Venen, maar ook in het noordelijke deel van de Eifel bevindt zich namelijk een populatie wilde katten die de afgelopen vijftien jaar sterk is gegroeid. Het gaat om 200 tot 250 dieren, die nog geen 20 kilometer ten zuidoosten van Vaals leven. Nakomelingen moeten op zoek naar nieuwe territoria. Gelukkig zijn de leefomstandigheden in Nederland verbeterd. Het oppervlak bos, de favoriete biotop van de wilde kat, nam de laatste jaren toe en er wordt minder gejaagd en gestroopt.”

Van Diepenbeek is opgetogen over de aanvulling op de vaderlandse fauna, mede omdat het wilde roofdier leert, net als bijvoorbeeld de steenmarter, beter in de buurt van mensen te leven. „Voortuitlopend op zijn komst werd de soort al in 1996 op de Nederlandse lijst van beschermde diersoorten geplaatst. Dat neemt niet weg dat de wilde kat nog veel barrières moet nemen.”

De duizenden verwilderde of van huis uit stropende huiskatten, die een ware slachting onder alle soorten kleinwild, zangvogels en bodembroeders aanrichten, vormen ook een bedreiging voor de zeldzame predator. De „exoten”, zoals de zwervkatten in de Flora-faunawet worden aangeduid, mogen namelijk zonder pardon worden afgeschoten. „Bestrijding is noodzakelijk, maar dat betekent dat er extreem voorzichtig gehandeld moet worden wil men de wet niet overtreden. In ieder geval moeten beheerders, jagers, wildbeheerders, maar ook controlerende instanties zoals de Algemene Inspectiedienst en provincies goed geïnformeerd worden over de mogelijke aanwezigheid van wilde katten. Afgaand op vluchtige waarnemingen is onverstendig. Voordat jagers de trekker overhalen, moeten ze feilloos het onderscheid tussen een huiskat en een wilde kat kennen. Om misverstanden te voorkomen pleit de Zoogdierversameling VZZ ervoor om katten met een wildkruis te vangen in plaats van af te schieten.”

Willem H. Smith

Eerherstel voor Limburgs vloeiweidesysteem

De herfsttijloos komt nog slechts op enkele plekken in Zuid-Limburg voor. De zeldzame plant staat op de Rode Lijst van bedreigde soorten. Op de vloeiweiden van Hageven-Plateaux bij Bergeijk breken de lila-roze krokusachtige bloemen dezer dag echter uit in menigte. En hé, kijk, daar vliegt een bandheidelibel. En daar een weidebeekjuffer!

Bezoekers manen de deelnemers aan de excursie tot stilte. Want in het aanpalende populierenbos grazen verschillende reën. In een smal beekje kabbelt kristalhelder water over een stevige zandbodem: de ideale biotope voor de 38 libellensoorten die hier huizen, waaronder enkele zeer zeldzame. Wonderlijk genoeg komen ze bijna stuk voor stuk langs, als willen ze de verhalen van boswachter Wout Antonis en beheerder Lara Klaassen onderstrepen.

loopt. Ter meerdere glorie van deze streek met bossen, vloeiweiden, heidevelden, vijvers en landbouwgronden. Het vloeiweidegebied beslaat aan Nederlandse kant 355 hectare, aan Belgische zijde 210. Netto werd en wordt daarvan straks weer zo'n 52 hectare écht bevoeid.

Cavalerie

De oorsprong van deze weiden ligt in de 19e en begin 20e eeuw, in de tijd dat de Antwerpse cavalerie veel hooi nodig had voor haar paarden. „Het hooi van toen is de diesel van nu”, zegt Antonis cryptisch. „De paarden waren het vervoer voor de Vlaamse troepen. Het smakelijkste hooi kwam uit

De herfsttijloos, lila-roze krokusachtige bloemer.

deze streek, dat was bekend.” Van zichzelf was de grond arm. Kalkrijk Maaswater kon daarin verandering brengen, ontdekten de boeren. „Toen het Maas-Scheldekanaal als werkgelegenheidsproject werd gegraven, ontstond de mogelijkheid het gebied te bevoeien met water uit de Maas.” Via een ingenieus systeem van kanaaltjes, greppels, slootjes en „zoefjes” –minuscule waterlooppjes van een spade diep– belandde het voedzame water door natuurlijk verval op de vloeiweiden. Naar behoefte werd het water een aantal dagen per

jaar per perceel toegelaten. Graszaad uit de Italiaanse Alpen bleek goed te gedijen op de kalkrijke gronden, de paarden waren gek op het geurige hooi. Tegenwoordig verkoopt Antonis de oogsten aan een natuurboer in de buurt. „Hierdoor hoeft ik er niet meer mee te leuren langs ik weet niet hoeveel paardenboeren. We zijn het nu in één keer kwijt.”

Naakt begintje

De herfsttijloos die in het gebied massaal voorkomt, is een lage plant met een knol onder de grond. Tweemaal per jaar komt hij bovengronds, in een verschillende gedaante. De bloei valt in de nazomer en de herfst. Blade-

Watergang met kleine kunstwerken die worden hersteld. Ze maken onderdeel uit van het vloeiweidesysteem.

Foto's Natuurmonumenten

ren zijn er op dat moment niet, vandaar de Vlaamse bijnaam: naakt begintje. Een tot vijf lila of roze krokusachtige bloemen bloeien op één bol. Op dit moment zijn ze op hun mooist. In de lente duikt de plant opnieuw op, dan met een stevige, bebladerde en vruchtdragende stengel, het meest lijkend op een tulp. Bladeren en vruchten van de herfsttijloos zijn zeer giftig en worden gemeden door het vee, alleen de goddamster is resistent tegen het gif: colchicine. Deze

stof wordt in de kankerbestrijding gebruikt om celdeling in kwaadaardige gezwellen te remmen.

Waarom de zeldzame soort zo goed gedijt op de vloeiweiden valt deels te verklaren uit het feit dat ze het hardst groeien als de bomen in de omgeving nog geen bladeren hebben. Op de vloeiweiden zijn dat meestal late populieren. Toen het hooi van de vloeiweiden niet langer nodig was voor de paarden, werden veel van die hectaren ingeplant met deze boomsoort, snelgroeiend ten dienste van de fabricage van lucifers en klompen. De herfsttijloos doet het goed in populierenbos, zo is in september af te lezen aan de grote vlakten met duizenden lila-roze bloemen.

De kans is groot dat hun aantal de komende jaren verder zal toenemen, want de herfsttijloos voor het gebied zijn ambitieus. Beheerder Klaassen: „De vloeiweiden zijn één onderdeel van een zogenaamd Lifeproject, waar de EU enkele miljoenen aan bijdraagt. Van dat geld kunnen bijvoorbeeld de kunstwerken –bruggetjes, aquaductjes en stuwtejes– worden gerepareerd die deel uitmaken van het vloeiweidesysteem. We versterken natuur en cultuur in één beweging.”

Niek Sterk